

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДІАЛОГ ТРОХИМА ЗІНЬКІВСЬКОГО І БОРИСА ГРІНЧЕНКА

“...Віддати зумієм себе Україні”: Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком. — Київ; Нью-Йорк, 2004. — 520 с. — Упор. С.С. Кіраль.

Листування українського письменництва — невід’ємний компонент “культурного ландшафту епохи” (В.Дільтей), цінний документ для характеристики суспільно-історичних, культурних, мистецьких, побутових та ін. параметрів тієї чи тієї доби, означник її наукових інтересів, світосприймання і різномірних переконань адресанта й адресата. Звісно, не всі письменницькі листи однаково цікаві, як листування Лесі Українки з Франком, проте й у літературів, епістолярій яких здебільшого має побутово-діловий характер, як, зокрема, у В. Стефаника, подекуди натрапляємо на глибину націотворчої думки та образну енергію слова (дивись публікацію Ф.і В. Погребенників у часописі “Основа”. — 1995. — №6).

Визначальними в листовному спілкуванні щоразу, певно, слід вважати вагомість кореспонденційного приводу; духовну близькість учасників листування; усталений епістолярний стиль чи манера адресанта; міра дружньої спорідненості кореспондентів (як-от Кобилянської та П. Тодорова); загроза цензурної перлюстрації (до речі, Зіньківський закликав Грінченка писати до нього “людською” мовою замість езопової, вірячи: скрипти офіцера не “ревізують”); навіть стать адресата, характер його чуття (листи Коцюбинського до Аплаксинії), що зумовлює поетичність листів, зокрема, чоловіків до жінок.

Товариське листування Трохима Зіньківського й Бориса Грінченка, обопільно активне від 1885 р. по 1891 р. (у рецензованій книжці його корпус складає 106 епістол, більшість друкується вперше) і перерване тільки передчасною смертю Зіньківського, репрезентує тип спілкування щирих приятелів і однодумців. Воно було ангажоване передусім взаємним намаганням задовольнити вкрай складну в тогочасну добу потребу формування і зростання індивідуальності, здатної не бути

соціальним аутсайдером у чужій, до того ж тоталітарній, державі, а також усвідомленням потреби спільно і скоординовано діяти задля відродження рідних їм культури, науки, всієї батьківщини.

Ошатна, навіть святково видана книжка, що побачила світ під “фірмою” УВАН у США (і за її фінансової підтримки) та Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України — це результат багатолітніх і результативних студій її упорядника над набутком усе ще малознаного ширшому загалу не просто письменника з приазовського Бердянська, а, без перебільшення, “духовного провідника” молоді народолюбної генерації свідомих українців, “знакової постаті” для кінця 80-х — початку 90-х років”, згідно зі словами ґрунтовної передмови “Знаковість Трохима Зіньківського” фахового пера Анатолія Погрібного.

Читач, який відкриє книжку, спершу вразиться контрастом між молодістю одухотвореністю облич Трохима Зіньківського і Бориса Грінченка зі світлин 1883 р. та епітафійним сумом від зламання двох культурних сил, що ним дихають як зачинні відгуки, так і мотто книжки — рядки вічної пам’яті В.Боровика, Д.Ткаченка, В.Самійленка. Нестандартна композиція книжки ще й тим, що після вступного слова А.Погрібного до видання додано ще дві вступні статті — джерельно цінну й оціночно виважену С.Кіраля під назвою «Будили “заснули серця українців”» і його-таки археографічну передмову стосовно походження і місця збереження листів, їхніх правописних особливостей тощо.

Самі ж листи, а їх 60 від Зіньківського Грінченку та 46 від Грінченка до Зіньківського, цікаві з багатьох поглядів. Тут маємо, подібно до нещодавно виданих В.Качканом листів Б. Лепкого, спільне обговорення *licentia litteraria* та письменницьких планів, свого роду цілий творчий

семинар довкруг їхньої реалізації (лист-публікація “Весняних сонетів” Грінченка для критичного “прогляду” прозирливим Зіньківським), осмислення проблем розвитку української літератури, зокрема значення спадщини І.Котляревського, Т.Шевченка. Так, лист № 54 Грінченка Зіньківському від 17 листопада 1888 р. за оцінкою діяльності прирівнює великого полтавця до національного генія і пророка, пов’язує із творчим праксисом обох видатних письменників і патріотів навіть саме існування українців як нації.

Діалог на відстані сердець часто-густо виводить кореспондентів на суспільно вагомі висновки, як-от: про згубність для народу зросійщення української інтелігенції, потребу пропагувати українську родину (що зробила для цього українська держава?). У галузі культури “мейнстрім” листів, висловлюючись попостмодерністському, — це визнання Зіньківським згубної для нашого культурного життя “отрутності” принесеної до України з “візантійської купелі” церковщини (с. 192); обговорення й досі невдоволеної в деяких позиціях потреби систематизованих “путящих видань” класиків та їхніх наукових біографій; ушанування пам’яті митців; турбота про коло народного читання; зацікавленість “незмірної ваги” українською періодикою — “Правдою”, “Зорею”, “Буковиною”, “Дзвінком”, античним письменством, рукописними фондами Київської духовної академії; “мученицькі” стосунки Грінченка з видавцями та “общипування” творів цензурою.

Показові вияви літературних симпатій і антипатій кореспондентів. Так, Т.Зіньківський визнав белетристичний талант Олени Пчілки і назвав прекрасною ліричну поезію “Конвалія” Лесі Українки, “правдивим психологічним образком” — оповідання “Без хліба” Грінченка, цікаво схарактеризував позитиви, а також і недоліки творчості Г.Квітки-Основ’яненка, В.Самійленка, розкритикував “шкандибаючу” версифікацію ранніх віршів Мусія Кононенка. А.Грінченко заперечив будь-яку літературну вартість “Первых лирических сочинений” Жарка, “Летней красы” Царинного, “Правдивой сказки” Г.Кернеренка, “Малороса-самобитка” Шибитька і “Новой громады” Костицького, наголосив на

відносності усталених оцінок письменницьких авторитетів (на матеріалі п’єс І.Карпенка-Карого, навіть “пізнього” Шевченка).

Важливий нерв опублікованих епістол — це намагання протидіяти в Україні “чужій зверхності літературній” (с. 148); увага до мовних проблем письменства та кращого оформлення літературних творів (під цим кутом зору; Грінченко назвав деякі частини “Енеїди” “нікчемними”, а найбільшим знавцем мови Зіньківський визнав Куліша), боротьби з русизмами, що засмічують українські писання; потреба протистояння щоразу новими видавничими проектами урядово-цензурним рогаткам. Мовний аспект листування виявляє не тільки розуміння потреби навчатися мови в народі, а й показує національну гідність і міць духовного здоров’я побратимів, уже хворих на туберкульоз. І сьогодні повчальне нагадування Зіньківського: писати до “братів-слов’ян” російською мовою означає визнавати за “старшими братами” ту роль “всеслав’янську, яку вони собі намагаються придбати” (с. 150).

Із листів постають не тільки силуетки побратимів по праці, яка складає все їхнє життя, риси вдачі (вимогливість і самовимогливість побратимів-літераторів, фанатизм “філологічної точності” Зіньківського), а й обставини життя — сливе острівної самотності Грінченка в с.Олексіївка, сам образ доби, вагітної, як це передбачив Зіньківський, війною. Також сумовитих, а то й незвичайних (як у поінформуванні про українофільство нового генерал-губернатора Драгомирова, що його правдивість підтверджується, наприклад, спогадами Мусія Кононенка) реалій українського життя “під Росією”. Реакції на них “дорогих і коханих друзів” (маємо надію, бульварна преса не роздмухає останнє з цих означень-“прилог”, що побутували тоді, у “жовту” сенсацію щодо сексуальної орієнтації) іноді увінчуються жартівливим прислів’ям, козацьким дотепом.

Обговорювалися в листах і наукові проблеми — філософії (Зіньківський звертає увагу свого кореспондента на Фіхте як ученого, котрий науково розвинув національну ідею); історії, як і історизму в літературі, — проблеми, що викликала тоді полеміку Костомарова з Крестовським; філо-

логії. З поля цієї останньої, крім питань мови і правопису творів української літератури, поцінування доробку письменників XIX ст., важливості літературної традиції, джерел байкових фабул, жанровизначальні нюанси та інше.

Докладно-фактографічні коментарі до 106 листів — понад сто сторінок дрібного друку! — то ключ до розуміння багатьох текстових реалій. Тут є що читати (щоправда, деякі псевдоніми з листів залишилися нерозкритими: Іван Калічка — Манжура, лист №24; “Настю” Грінченко досить розшифрувати один раз, а Черкаси пояснювати взагалі не варт).

Доповненням до листування Зіньківського і Грінченка виступають “Додатки” — споряджені примітками 18 листів-побратимів до інших адресатів (В.Александрова, Д.Мордовця, В.Лукича, В.Кравченка, Ом.Огоновського, як і Б.Кутиловського та дружини Г.Зіньківської), що проливають додаткове світло на особу і спадок уже померлого письменника. Знайдемо тут також опубліковані вперше літературну та мовну рецензії друзів, укладений Б.Грінченком список рукописів (286 найменувань) подружжя Грінченків, Зіньківського й ін. авторів, надісланих до столичної цензури,

редакцій чи приватних осіб, а також публікацій подружжя Грінченків (251 позиція).

До ілюстративної частини книжки ввійшли фотокопії листів, згаданих у листах титульних сторінок творів Б.Грінченка та інших авторів, періодичних видань, де вони друкувалися, світлини Грінченків, Зіньківського та ін., листівок із їхніми портретами, фотографії місць, осіб та акцій — ушанування пам’яті побратимів тощо. Фактографічної вартості виданню додала серія анотованих покажчиків: персоналій, періодичних і неперіодичних видань, покажчик імен, псевдонімів, назв (зокрема, творів і статей) та хронологічний — листів тощо. За докладністю довідково-ілюстративного апарату книжка мало має рівних собі.

У цілому ж “Віддати зумієм себе Україні...” — цінна праця, що дає масу аргументів для гідного пошанування двох монолітних натур культурних діячів, самозречених у суспільно корисній праці щирих українських інтелігентів, — це нев’януча квітка пошани до них, за що й складаємо дяку її упорядникові.

Володимир Погребенник

НА П’ЄДЕСТАЛІ СТРАЖДАНЬ: ДУХОВНИЙ ПОРТРЕТ ВАСИЛЯ СТУСА

*Стус Д. Василь Стус: життя як творчість.
— К.: Факт, 2005. — 368 с.*

Прагнучи утверджувати у свідомості наших сучасників необхідність долати зневіру у власні сили, добро і красу, наші критики та літературознавці чомусь уникають говорити про страждання як невід’ємну складову світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, світовираження і світоутвердження того чи того письменника. Цьому знаходять одне пояснення: коли наголошуватимемо на трагічних і драматичних виявах нашого національного буття, нас не зрозуміють, а відтак і не сприймуть у світі, і ми

залишимося на узбіччі загальнолюдського історичного та духовного поступування. Як на нашу думку, такі перестороги не мають жодних підстав. По-перше, світ має сприймати нас такими, якими ми є, без будь-яких викривлень і спотворень. Натомість маємо робити все для того, щоб світ розумів і відкривав нас, в історії становлення української духовності брав уроки життя для себе. По-друге, страдницьке життя Т.Шевченка, І.Франка, П.Грабовського, Лесі Українки, О.Довженка, І.Багряного, М.Осадчого, В.Голобородька й сотень,